

1433

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК.

235849

м. зас. м.ч.

НАУКОВО-ДОСЛІДНА
БІБЛІОТЕКА
1919

ПЕРШИЙ ПІВРІК

ІСНУВАННЯ

УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК

у Київі

та начерк її праці до кінця 1919 року.

Науково-дослідна бібліотека
Історико-Української культури
ім. акад. М. Багача
ШИФР 1433

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА
235849
КИЇВ

1919

Друкарня Українського Наукового Товариства
1919.

64
59

50x

99708

22341
248222

Дозволяється випустити в світ.
Неодмінний Секретар Академії акад. А. Кримський.

5541
001(06)
a

ПЕРШИЙ ПІВРІК

існування Української Академії Наук та начерк її праці до кінця 1919 року.

I.

Історично-Філологічний (Перший) Відділ.

Усі три Відділи Академії являють з себе єдину, органічну суцільність і лише доповнюють один другого; коли Другий Відділ має своїм об'єктом природу, Третій—склад соціально-економічного життя народу, то Перший Відділ—його духове життя й культуру.

По Статуту, до Першого Відділу увійшов ціл науки історично-філологічних, котрий поділяється на науки історичні й філологічні у широкому значінню цього слова. На ньому, по Статуту, 18 паростей знаття (з 22 академіками); до історичного підвідділу належать: історія всесвітня, слов'янська, литовська, українська, історична географія та етнографія, філософія; до філологічного—історія всесвітнього письменства, українського, загальне язикознавство, арабо-іранська філологія, тюркологія, слов'янські мови, українська мова.

Всі ці парости знаття поділяються на дві частини: перша присвячена загальним наукам, які ми бачимо в усіх академіях, (таких 10); друга—наукам, котрі об'єднуються єдиним терміном: „українознавство“ (таких 8); хоч і вони також по методах і по цілях своїх являються спеціальними паростями єдиної загальної вселюдської науки, та окрім того студіюються у звязку з загальними царинами знаття, напр.: історія України—у звязку з історією слов'яничини, Росії, Литви, Європи взагалі; археологія й мистецтво України—у звязку з археологією та мистецтвом Європи; українська мова й письменство—у звязку з історією слов'янських і європейських мов і письменства.

Українознавство вперше, таким чином, здобуває для своєї роботи в Академії такий осередок, який знаходиться на рівні наукових вимог нашого часу. В цьому Відділі Академії, який викликано потребами духового життя народу, його освіти й культури, закладено орган наукової праці, котрий нам нагадає „Второе Отдѣленіе“ Петербурської Академії Наук, присвячене, головним чином, знаттям про руський нарід: його історії, мові, письменству, всьому тому, що служить для його самосвідомости. З цього боку Петербурська і Київська Академії Наук немов доповнюють одна другу.

Організація Першого Відділу почалася тільки в грудні місяцю 1918 року і, хоч робота йде вже жвавим темпом завдяки енергії всіх тих наукових діячів, котрі досі ввійшли в склад Першого Відділу (а таких діячів поки що не багато і на кожного з них падає немала праця), організаційна етадія у Відділі продовжується ще й зараз. До первісного складу Першого Відділу увійшло лише 4 академики—так мало за-для того, щоб

Академія поповнювала свій склад вибором нових членів. Один член Першого Відділу навіть не міг (з огляду на обставини наших часів) приїхати до Києва. Таким чином, фактично почали працю на Першому Відділі тільки троє академиків: проф. *Д. І. Багалій* (якого Відділ обібрав своїм Головою)—по українській історії; проф. *А. Ю. Кримський*—по східній історії й мовам, та проф. *М. І. Петров*—по історії українського письменства. Тепер сам Відділ обібрав ще нового академіка по народній українській словесности, а саме—видатного вченого, професора Харківського Університету, *М. Ф. Сумцова* та академіка по класі красного українського письменства—історика української літератури *С. О. Єфремова*. В даний момент Відділ почав клопотатися про вибір ще чотирьох академиків: по українській історичній географії—відомого історика Запорожжя проф. *Д. І. Яворницького*, по українській мові й письменству—члена Петербурської Академії акад. *В. М. Перетца*, по археології—*М. Т. Біляшівського*, по українській церковній історії—проф. *К. В. Харламповича*. Почалася справа що-до заміщення й інших академічних катедр. Окрім того на Першому Відділі обібрано двох директорів (які, по Статуту, в справах Відділу користуються правами академиків), а саме: проф. *Е. К. Тимченка*—директором Комісії для складання історичного словника української мови, та проф. *Олександра Сергійовича Грушевського*—директором Комісії для складання історично-географічного словника української землі. Окрім того вибрано також керівничих таких академічних комісій: для складання словника живої української мови—*А. В. Ніковського*, а за його відсутністю—*В. М. Ганцова*; для видавання пам'яток мови, письменства й історії (Археографічної Комісії)—проф. *Т. П. Сушицького* (Головою її тимчасово акад. *Д. І. Багалій*); для видавання пам'яток новітнього письменства—академіка класи красного письменства *С. О. Єфремова*. В правописно-темінологічній комісії голова акад. *А. Ю. Кримський*.

Таким чином нині існує на Першому Відділі шість Постійних Комісій, а саме: 1) для складання словника живої української мови; 2) для складання історичного словника української мови; 3) для складання історично-географічного словника української землі; 4) археографічна (для видавання пам'яток мови, письменства й історії); 5) для видавання пам'яток новітнього письменства; 6) правописно-термінологічна.

Добре розуміючи, що самі академики, як-би інтенсивна і цінна не була їх власна праця, ще не утворюють Академію, яко наукову асоціацію, Перший Відділ звернув як найбільшу увагу на організацію при ньому, згідно з Статутом, згаданих вище комісій, праця яких провадиться під наглядом відповідних академиків, а для безпосереднього керівництва їхньою працею вибрано згаданих вище наукових діячів; число-ж співробітників згаданих Комісій буває нероз доволі великим, так напр. у Постійній Комісії для складання словника живої мови воно дійшло до цифри 82, що яскраво свідчить про те, що вже з самого початку Академія стає дійсно науковим осередком на Україні.

Згодом буде утворено й інші комісії, які передбачає Статут, коли буде обрано академиків на відповідні катедри (як напр. фольклорна).

Щоб визвати оживлення в науковій праці на Україні, при Першому Відділі засновано премії (при чому Відділ сам може подавати теми для розвідок) по таким дисциплінам, надавши їм імена славновісних учених даної париги, а саме: по історії України—імени *М. А. Максимовича*; археології—*В. Б. Антоновича*; мови—*О. О. Потебні*; історії літератури—*І. Я. Франка*; народньої словесности—*М. П. Драгоманова*; історичної географії й етнографії—*М. І. Костомарова*; історії української церкви—*П. Могили* та історії українського мистецтва—*М. В. Лисенка*.

Для присуджування згаданих премій буде утворено спеціальну Комісію (зараз вже вироблюються правила для присуджування премій), яка немалу вагу матиме для української науки своїми науковими рецензіями на подані для премій розвідки.

Що до наукових засобів та установ, то Перший Відділ уже склав для себе *бібліотеку*, основою якої покладено придбану Відділом книгозбірню славнозвісного історика й археолога проф. В. Б. Антоновича. Тепер на підставі цієї знаменитої бібліотеки, у склад котрої увійшла значна частина книжок всіх тих паростей знаття, які заступлені катедрами Історично-філологічного Відділу Української Академії Наук, стала фактично можливою наукова праця по всіх цих катедрах. Бібліотека має систематично-зложений каталог, писаний самим покійним проф. В. Б. Антоновичем, й розміщена у 16 великих шафах; число томів перевищує 5.000 і зараз вже збільшується. Головою Бібліотеки акад. Д. І. Багалій; постійним бібліотекарем обрано історика й археолога Кат. Микол. Антонович. Користування цією бібліотекою доступне для всіх співробітників Академії Наук. Окрім того Відділ для своїх потреб може користуватися цінними спеціальними бібліотеками, переданими тимчасово в його розпорядження; а саме—бібліотекою покійного Б. Грінченка й проф. Е. Б. Тимченка (які надзвичайно цінні й необхідні для Комісії по складанню словників живої української мови та історичного словника української мови) та видатною бібліотекою акад. А. Ю. Кримського—по східній історії і філології.

Перший Відділ звернув увагу не тільки на організаційну, але і на органічну працю. Кожний з академиків представив план своєї наукової діяльності на біжучий 1919 рік, та не тільки план, але почасти вже й самі наукові праці для їх видання.

Видавнича діяльність Першого Відділу складається з: а) видання його наукового часопису—„Записок“, на зразок відомих „Извѣстій“ Петербурської Академії Наук; б) наукових праць постійних комісій.

На чолі усіх наукових видань Відділу стоїть Голова Відділу акад. Д. І. Багалій, редактором „Записок“ вибрано П. Й. Зайцева.

Перша й друга книжка „Записок“ вже друкуються (їх повинно виходити 4 на рік). Сюди увіходять розвідки, нариси, критичні замітки й матеріали, які торкаються усіх паростей історично-філологічного знаття. Співробітниками „Записок“ являються не тільки академики, а й співробітники Академії, навіть сторонні автори; таким чином Перший Відділ Академії об'єднує під своїм науковим прапором усі живі сили наукового суспільства своєї царини знаття.

Кожний з наявних академиків дає свої власні наукові розвідки jako член Академії; такі праці дають: акад. Д. І. Багалій—„Українську Історіографію“, яко вступ до історії українського народу, себ-то огляд усіх джерел і розвитку української історії як науки; ця книжка потрібна і для школи й для читання, бо доси такої монографії в науковій літературі немає; акад. М. І. Петров дав розвідки „Стародавній Київ в історично-топографічному розвитку“ та декілька менших нарисів; акад. А. Ю. Кримський готує: „Історія Ірану та його культури з найдавніших часів“, де буде звернено особливу увагу на вплив Ірану на Туреччину, Кавказ, Крим і Україну; акад. М. Ф. Сумцов дав „Начерки української філософії“ і низку менших нарисів.

Жива і енергійна наукова праця провадиться вже також і по всіх постійних комісіях, про які ми згадували раніше, а саме: 1) *Археологічна Комісія* готує до друку декілька збірників важних актів з основаними на їх підставі науковими розвідками, а саме—а) П. О. Куліша

„Матеріали для історії українського козацтва 1626—1639 р.р.“; б) В. Л. Модзалевського „Постанови Полтавського полкового уряду XVII ст.“; в) акад. О. І. Левицького „Учительное евангеліє XVII в. яко пам'ятник старої мови і літератури“; г) акад. Д. І. Багалій готує до друку розвідку і матеріали по історії майдебурського права в містах Лівобережної України XVII—XVIII в.

2) *Постійна Комісія для видавання пам'яток новітнього письменства* почала готувати чисто наукове, академічне видання творів батька нового українського письменства І. П. Котляревського, яко початок „Академічної бібліотеки українських письменників“ (під редакцією академіка С. О. Єфремова).

3—4) *Енергійно працює Постійна Комісія для складання словника живої української мови, російсько-українського словника, який тепер особливо необхідний, щоб зібрати багату українську мову від невідповідних слів. Докінчує юридичний словник Термінологічна Комісія.*

5) *Що до Постійної Комісії для складання історичного словника української мови, то міцну підвалину для неї здобуто тим, що в розпорядження Комісії придбано багаті словарні матеріали, зібрані в старі часи відомим філологом П. Г. Житецьким, проф. Е. К. Тимченком й іншими.*

6) *Складається Комісія для видавання історично-географічного словника, для якої розшукано і зібрано багаті старі матеріали, що їх почали були збирати ще в старі часи під проводом проф. В. Б. Антоновича.*

Двом професорам І. І. Соколову та М. Т. Мухину Перший Відділ дав тимчасове наукове доручення розшукувати в архівах і рукописних збірках міста Києва матеріали, які торкаються історії православної, уніатської, католицької й протестантської церкви на Україні, і взагалі стародавнього духового розвитку українського народу. А опісля, коли це буде можливо, їм буде доручено розшукувати такі-ж матеріали по інших містах України, опісля в Москві, у Петербурзі, а далі й у архівах Сходу й Заходу Європи (Константинополь і Рим).

Таким чином, вже й нині Перший Відділ, як і два других, являє з себе не який-небудь науковий оазис, не якийсь малий науковий гурток, одірваний од духового життя народу і суспільства, але *осередок*, огнище наукової праці, до якої він широко притягає відповідні наукові сили, працюючи разом на користь народу, або краще сказати, усіх народів, що проживають на Україні, на користь і всесвітньої науки та всієї людськості.

Далі Академія взагалі і вкупі з нею й Перший Відділ мусить не тільки творити науку, а й поширювати її серед людности, а для цього повинна вона на далі поставити перед собою учебні і просвітні завдання, напр. утворювати семінарії при своїх катедрах, що передбачено і статутом Академії, одчинити свої наукові установи і для посторонніх людей, організувати відповідні популярно-наукові курси, що теж передбачається Статутом.

А для цього потрібно, щоб Академія мала відповідне необхідне їй приміщення та потрібні засоби на поширювання своєї діяльності, бо вона працює на користь народу, який зараз сам кує своє щастя, своєю волю, свою долю¹⁾.

¹⁾ Протоколи засідань Першого Відділу, що докладно відбивають діяльність Відділу, надруковані в офіційній частині „Записок Історично-філологічного Відділу“ (книжка I—до 1 січня 1919 р.; книжка II—від 1 січня до 1 квітня 1919 р.).

II.

Фізично-Математичний (Другий) Відділ.

Фізично-математичний Відділ Української Академії Наук має ту особливість, що в ньому єсть дві однакові класи.—Звичайна „оснівна класа“, яка обіймає спільні всім академіям катедри природознавства та математики, і нова—класа „прикладного природознавства“. В початковім плані Академії малось на думці утворити два незалежні один од другого відділи—звичайний фізично-математичний і відділ прикладного природознавства. Цього плану, проте, не прийнято й обидва відділи з'єднано в один, як дві різні класи.

Це сталося через те, що межа між прикладним та чистим природознавством дуже умовна й іноді її важко помітити. Особливо важко знайти цю межу, коли ми перейдемо від часткових наукових завдань до питань більш загального значіння, до тих широких і мало-відомих царин, які повинні характеризувати працю нових наукових катедр прикладного природознавства, що утворюються в Академії. В відділі прикладного природознавства повинні розроблюватись не часткові випадки техніки, а самі її підстави, які спіраються на природознавство та математику, які вимагають їх розвитку для вияснення тих нових наукових завдань, що їх викликають потреби життя. Техніка, в широкому розумінню цього слова, на кожному ступіні має діло з питаннями тих самих наук, з якими має діло в своїй дослідчій праці математик і дослідник природи. Та ці питання дає їм життя, а не беруть вони їх по вільному своєму вибору, як це робить науковий дослідник. Зазначимо тут найголовніші з тих міркувань, які було прийнято при введенню в склад Академії окремої класи прикладного природознавства. *Сучасний розвиток промисловости й техніки* характеризується тим, що вони широко користуються *науковим методом* і зібраними наукою фактами. Той час, коли наука і техніка йшли різними шляхами, вже минув, і тепер часто користуються для вирішення чисто-технічних завдань могутніми засобами, які дає нам математика та техніка. Користуються методами експериментальних наук і широко уживають їх для вирішення технічних завдань лабораторним способом. Найбільш промислові країни за останні 10 років з'організували цілу низку дослідчих інститутів, де представники чистої науки і прикладного знання працюють разом над вирішенням наукових питань, що мають практичне значіння. Особливо широке значіння має сіть таких інститутів в Америці.

Така *об'єднана робота науки й техніки*, як про те свідчить наукове життя Америки за останні десятиліття, особливо плідотвірна і дає дивні успіхи як в царині технічного дослідження, так і в науковій творчості. Америка, яка ще так недавно займала дуже скромне місце в науковому відношенню, за останній час виступає наперед, і в низці галузів науки скоро належатиме їй перше місце.

Те-ж питання про *об'єднання науки й техніки* стоїть на черзі і у нас, на Україні. Україна починає самостійне життя при тяжких економічних умовах і зможе уникнути повного економічного поневолення тільки тоді, коли напружить усі живі сили країни. Треба вжити всіх заходів, щоб збільшити продукційність людської праці, щоб вивчити природні багатства краю і щоб знайти найбільш раціональні способи використання цих багатств. При цьому, звичайно, треба скористатись

тим могутнім засобом, який техніка та промисловість може здобути в пристосуванні наукових методів. *Ініціативу в справі об'єднання науки й техніки повинна взяти на себе Академія Наук.* З огляду на своє центральне становище і науковий авторитет, вона зможе зібрати ті нечисленні наукові сили, які єсть на Україні, і об'єднати їх на спільній праці, де буде можливе співробітництво людей техніки й науки.

Що-до завдань по дослідженню природних багатств краю і по виробленню раціональних способів використання цих багатств, то об'єднана праця науки й техніки в цьому обсягу може бути особливо плідотною.

Немає сумніву, що для вирішення таких питань окремі відомства Української Республіки повинні будуть організувати свої науково-технічні установи. При тій убогості в наукових силах, яку маємо на Україні, відсутність зв'язку в діяльності таких установ викликає небезпеку, що діяльність небагатьох наукових робітників буде розпорошена по окремих установах, і через відсутність спільного плану не буде одержано бажаних наслідків.

Ми гадаємо, що завдяки організації окремої класи прикладного природознавства, *Академія Наук матиме такий характер, що вона зможе служити справі погоджування діяльності вищезгаданих технічних установ різних відомств:* з Академією могли б зв'язатись і установи Міністерства Земельних Справ, і Геологічний Комітет, і Вища Технічна Рада (Технічний Совѣтъ) Міністерства Шляхів. Через таке об'єднання діяльність всіх цих установ стане, безперечно, більш продуктивною.

На Академію мається також на думці покласти справу *підготування майбутніх професорів і учених дослідничих інститутів.* Лабораторії й інститути, які гадає організувати при собі Академія, дадуть можливість широко вести наукові лабораторні досліді і, коли будуть відповідні засоби, вони забезпечать спромогу працювати науково для тих молодих учених, що з їх числа можна буде потім набирати не тільки професорів вищих шкіл, але і учених-експериментаторів для різних науково-технічних дослідчих установ. Паралельно до лабораторних робіт при Академії бажано організувати, під проводом відповідних академиків, *семінарій*, в яких могли б брати участь своїми докладами молоді вчені, що готуються до професорського звання. Спільна праця в цих семінаріях представників чистої науки й прикладного природознавства могла б стати особливо корисною в справі підготування професорів загальних предметів для вищих технічних шкіл.

От найголовніші з тих завдань, які маються на увазі при організації Фізично-математичного Відділу Української Академії Наук.

В теперішній час на Фізично-математичному Відділі замінені:

По оснóвній класі:

- 1) Катедра мінералогії—акад. *В. І. Вернадським.*
- 2) Катедра геології—акад. *П. А. Тутковським.*
- 3) Катедра хімії—акад. *В. О. Кістяковським.*
- 4) Посада Директора Ботанічного Саду—проф. *В. І. Липським.*

Окрім того, ведуться вибори на катедру зоології і почато підготовчі переговори по заміщенню катедри фізики, катедри астрономії й катедри палеонтології.

По класі прикладного природознавства замінені:

- 1) Катедра технічної механіки—акад. *С. П. Тимошенком.*
- 2) Катедра акліматизації—акад. *М. Т. Каценком,*

і ведуться переговори про заміщення катедри технічної хімії та теплотехніки.

З наукових установ, що мають бути, по статуту Академії, при Фізично-математичному Відділі, в теперішній час уже розпочали діяльність:

- 1) Де-які установи майбутнього Акліматизаційного Саду.
- 2) Де-які установи майбутнього Ботанічного Саду.
- 3) Інститут Технічної Механіки.
- 4) Лабораторія Фізичної Хімії, як частина майбутнього Фізичного Інституту.

Робота по організації Геодезичного Інституту, який також увійшов в число установ першої черги і одержав уже свої штати, затрималась, бо досі ще не вдалося порозумітися з проф. Орловим, який живе в Одесі, а котрому Відділ мав на думці доручити організацію згаданого Інституту.

Наукова праця вказаних установ провадиться поки-що в лабораторіях, які існують при інших установах, або приватних приміщеннях, які наймає Академія. Але лишатися в такому становищі, без шкоди для справи, праця довго не може, і Відділ не раз вживав заходів, щоб одержати приміщення більше придатні для розвитку наукової роботи. Відділ здобув згоду від Українського Державного Університету передати йому для тимчасового користування де-які з його приміщень й, окрім того, через Спільне Зібрання Академії, клопотався про передачу до Академії будинків бувшої піхотної школи.

Одержати ці будинки дуже необхідно для дальшого розвитку праць Відділу, якому для постановки своїх експериментальних дослідів потрібні достатні по площі і добрі по обладнанню приміщення. Коли вказані будинки буде передано Академії, то за літні місяці їх можна буде одремонтувати і як слід оборудувати для наукових установ Відділу і для уже з'організованих експериментальних дослідів.

Для організації таких установ, як Ботанічний і Акліматизаційний Сади, треба великих земельних площ і Академія Наук клопочеться про те, щоб одержати в своє розпорядження більш придатний участок.

Поблизу Києва такий участок—це Голосіївський ліс, який належить до монастирських маєтків. На думку Академії цей ліс треба оповістити заповідним участком з тим, щоб на нім було виділено достатнього розміру участки для Ботанічного й Акліматизаційного садів. Одержати цей земельний участок зараз для Академії дуже потрібно, бо без цього не можна продовжувати організацію вище-вказаних садів, установ, які законом про заснування Академії поставлено на першу чергу і які вже одержали кошти. Крім урядження установ чергової черги, Фізично-математичний Відділ веде підготовчу роботу по організації Інституту експериментальної медицини. Зроблено початок влаштування хімічної лабораторії. З'організовано праці по вивченню донецьких кам'яних вуглів. Почато праці по організації зоологічного музею.

Чимало уваги присвятив Фізично-математичний Відділ справі об'єднання наукових сил України. Для цієї мети при Відділі:

- 1) засновано *Комітет по вивченню фауни України*, який тепер об'єднав около 15 зоологів;
- 2) з'організовано *праці по вивченню флори України*;
- 3) засновано під головуванням акад. В. І. Вернадського *Комісію по вивченню природних багатств України*. Ця Комісія, на думку Відділу, повинна об'єднати учених та техніків найрізномірніших спеціальностей; зараз ця Комісія складається з таких осіб: Голова—акад. В. І. Вернадський; члени: акад. С. П. Тимошенко, акад. П. А. Тутковський, акад. В. О. Кістяковський, акад. М. Т. Кащенко, Е. К. Гарф, Б. С. Лисін, О. В. Фомін, С. Л. Франкфурт, Е. Черниш, М. К. Малюшицький, С. С. Куша-

кевич, Г. М. Висоцький, А. І. Ярошевич, В. І. Лучицький, І. І. Гінзбург, Б. Л. Лічков, І. В. Егоров, О. В. Сперанський, І. Я. Шевирьов, В. М. Артоблевський, М. П. Флоров, В. П. Устьянцев, Е. В. Опіков, В. Г. Шапошніков, М. А. Веронаєв, В. О. Плотніков, Д. Е. Белінг, М. В. Шарлемань, Б. М. Клопотов.

На першу чергу Комісія поставила працю по складанню збірника „Природні багатства України“, в якому повинні бути зібрані й систематизовані всі, що маютьсся, дані про природні багатства України. При Комісії засновано цілу низку секцій, які вже розпочали складати програми наукової праці і підготовляти задуманий збірник:

а) Уже заснована й розпочала свою діяльність *секція по вивченню корисних викопалин України*, яка має в своїм складі коло 20 геологів і інженерів. Головою цієї секції проф. В. І. Лучицький.

б) З'організовано *секцію по будівельних матеріалах України*. Діяльність цієї секції маєтьсся на думці поставити в найтісніший зв'язок з центральною станцією по випробуванню будівельних матеріалів, яка організується при Академії. Головою цієї секції—акад. С. П. Тимошенко.

в) З листопада місяця почала роботу *секція по напіву*.

Тепер уже розроблено план діяльності і почато роботи по таких 6 її Відділах:

а) *Коксовальний Відділ*. Роботи провадятьсся під проводом гірничого інженера П. М. Есманського. Де-які матеріали по цьому Відділу уже готуютьсся для друку.

б) *Відділ по геологічному дослідженню донецьких вуглів* уже почав свою працю під проводом проф. В. І. Лучицького.

γ) *Хімічно-технічний Відділ*—працює під проводом проф. В. Г. Шапошнікова.

δ) *Залізньо-дорожний Відділ* задумав серію спроб по вивченню вжитку кам'яно-вугільної смоли, як змазки. Відділ уже прийняв програму праці, яку виробив інженер Е. К. Гарф.

ε) *Відділ по вивченню способів раціонального спалювання кам'яних вуглів* задумав дослідження товстих вуглів. Принято програму, яку склав інженер Орнатський.

κ) *Відділ по торфу* задумав широку програму по дослідженню покладів торфу і по вивченню придатности торфу для технічних цілей. Програму діяльності розробив проф. Е. В. Опіков.

В теперішній час у склад секції входить більш як 20 інженерів і геологів. Головою цієї секції—акад. С. П. Тимошенко.

г) Розпочала діяльність *гідро-технічна секція*, яка працює під головуванням проф. В. І. Лучицького. Ця секція задумала широку програму робіт і виділила такі відділи:

а) *гідрології*;

б) *утилізації водяних сил*;

γ) *меліорації*;

δ) *болотознавства*.

В теперішній час в цій секції об'єднується праця більш як 20 інженерів і учених різнородних спеціальностей. Треба сподіватися, що при розвитку праці, які задумала секція, склад гідрологічного відділу буде швидко збільшуватись.

д) Засновано під головуванням проф. В. Г. Шапошнікова *хімічно-технічну секцію*, яка повинна об'єднати професорів хімії і асистентів, що займаютьсся пристосуванням хімії в техніці.

Окрім перелічених, задумано організувати ще низку інших секцій. Таким чином всі науково-технічні сили України будуть об'єднані на спільному завданню—виучувати природні багатства країни і розроблювати методи найбільш раціонального використання цих багатств.

Фізично-математичний Відділ почав роботу по виданню наукових праць.

1) Зараз уже друкуються Протоколи засідань Другого Відділу і різні записки, як додатки до цих протоколів.

2) Друкується перша книжка „Вісника Фізично-математичного Відділу“ і готується матеріал для дальших трьох випусків цього видання.

3) Засновано серію „Труди Інституту технічної механіки“ і підготовлено матеріал для перших чотирох книжок цього видання.

4) Засновано серію „Труди Акліматизаційного Саду“ і підготовлено матеріал для двох випусків цього видання.

5) Засновано серію „Труди Ботанічного Саду“ і єсть готовий до друку матеріал для першої книжки „Трудів“.

6) Засновано серію „Матеріали по геології України“. По цьому Відділу єсть багато готових до друку матеріалів (коло 200 друкованих аркушів.)

7) Засновано серію „Матеріали по виучуванню ролі живої матерії в геохімії“ і єсть готові до друку матеріали до цього відділу.

Окрім того, засновано серії, присвячені таким відділам природничих наук:

8) Фізичній хімії;

9) Фавні України;

10) Флорі України.

На жаль через перешкоди в одержанні коштів на придбання паперу і на виплату друкарням задуману широку програму по друкуванню праць Фізично-математичного Відділу можна було здійснити тільки в самих обмежених розмірах, і багато готових до друку праць лишається й досі в рукописному виді.

Видавнича справа Академії могла-б мати повний розвиток тільки при тій умові, коли-б Академія здобула власну типографію, але здійснити це при теперішнім фінансовім становищі Академії видається неможливим.

На закінчення доводиться ще раз зазначити, що найголовніша причина, яка утруднює намічений початковим планом широкий розвиток Фізично-математичного Відділу—це відсутність приміщення для влаштування задуманих Інститутів, Лабораторій та задержка в вирішенні питання про Голосіївський Ліс, де мається на увазі влаштувати Ботанічний і Акліматизаційний Сади.

III.

Відділ соціальних наук (Третій).

При заснуванні та відкритті Академії, в склад Відділу Соціальних Наук (третього) увійшли академики: *М. І. Туган-Барановський*—по кафедрі теоретичної економії, *В. А. Косинський*—по кафедрі сільського господарства, *О. І. Левицький*—по кафедрі звичаєвого права України і *Ф. В. Тарановський*—по кафедрі порівняльної історії права.

На великий жаль, Відділові не довго довелося працювати в повному первісному своєму складі. Попрацювавши де-який час, акад. *В. А. Косинський* через хворість припинив свою академічну діяльність. Передчасна смерть безповоротно відібрала у Академії *М. І. Туган-Барановського*. В його особі III Відділ поніс тяжку втрату, яку трудно замінити.

М. І. Туган-Барановський брав діяльну й помітну участь у працях Комісії по заснуванню Української Академії Наук. Найбільше він розробив план улаштування Відділу соціальних наук як раз у тому вигляді, в якому він увійшов у Статут Академії і тепер ступнево переводиться в життя. Дякуючи виключно його замислам, науковому досвіду та організаторській енергії тепер існують ті спеціальні установи для вивчення соціально-економічного життя України, які знаходяться при Третьому Відділі. Духовий провідник та організатор Третього Відділу, *М. І. Туган-Барановський* був вибраний першим його Головою і на цій посаді багато попрацював над улаштуванням діяльності Відділу з перших днів його існування. Для того, щоб завязати чужоземні наукові зносини для Відділу та придбати необхідні для його наукових установ книжні та інші матеріали, *М. І. Туган-Барановський*, не зважаючи на грізний припадок серцевої астми, виїхав в середині січня в наукову командировку до Німеччини та Франції. Не доїхавши до Одеси, він несподівано вмер від другого припадку тієї-ж хвороби. Третій Відділ, глибоко засмучений тяжкою втратою, щоб ушанувати пам'ять свого видатного члена, назвав його іменем премію, яку будуть видавати за найкращий твір по політичній економії з дослідом народного господарства України.

Відділ заклопотаний поповненням та розширенням свого особового складу. Справа ця в теперішній час дуже трудна через порушення залізничного руху та поштового зв'язку. Проте Відділ робить в указанім напрямку все, що можна. На кафедру соціології обрано проф. Університету св. Володимира *Б. О. Кістяковського*, який, проживаючи в Києві, зараз же й увійшов у склад Відділу й бере участь в його діяльності. На кафедру історії західно-руського та українського права Відділ обрав професора Дінського Університету *І. А. Малиновського*. Через неможливість звестися з Роством на Дону не можна було одержати від проф. *І. А. Малиновського* відповідної декларації, яка потрібна при обранні в члени Академії, і тому вибори *І. А. Малиновського* в Спільному Зібранні Академії довелося поки що відкласти. На економічну кафедру Відділ намітив професора Університету св. Володимира *Г. К. Воблого*. В теперішній час Відділ складає оцінку наукових праць кандидата, після закінчення якого буде приступлено до його обрання.

Зараз Головою Відділу перебуває акад. *Ф. В. Тарановський* і секретарем—акад. *О. І. Левицький*.

Окрім академиків, членами Відділу являються, по статуту, директори наукових установ. В Третньому Відділі єсть одна така особа—Директор Демографічного Інституту, професор статистики М. В. Птуха.

По своїй організації Відділ є не тільки зібранням академиків, які ведуть наукові досліді кожний окремо, але і широкою науковою асоціацією. Завдання цієї асоціації полягають, з одного боку, в координуванні праць окремих дослідників, з другого боку, в тому, щоб зібрати коло Відділу широкий круг осіб, які працюють в обсягу суспільних наук. Притягнення таких осіб робиться через запрошення їх в члени та співробітники існуючих при Відділі Інститутів та Постійних Комісій. Число таких осіб в теперішній час доходить до 50-ти.

Відділ направляє свою науково-дослідничу діяльність головним чином на такі царини: соціологію, вивчення народнього господарства України, історію західно-руського та українського права і звичаєвого права України. Важність цих царин сама собою очевидна і тому не потрібує особливого пояснення. Досить нагадати, що всі ці царини і досі не мали спеціальних катедр ні в одній з наукових або вищих шкільних установ і через те не мали організації, яка-б ставила вивчення їх на правильний шлях постійного та систематичного розроблення.

Відділ склав план своєї наукової діяльності на 1919 рік. В цьому плані члени Третього Відділу заявили такі досліді, які провадить кожний із них:

Академик Ф. В. Тарановський працює по порівняльній історії права і з'осереджує свої досліді на вивченню державно-правової ідеології абсолютної монархії і станової державности („сословної“ державности—*Ständestaat*). Найблищим предметом вивчення в першій області являються московська держава XVII ст. і російська імперія XVIII ст. Їм заготовлено до друку дві розвідки: 1) „Гарантії маєткової і особистої недоторканости служилого стану в Уложенії царя Олексія Михайловича“, 2) „Монтеск'є про Росію“ (до історії наказу Катерини II). Об'єктом вивчення по питаннях станової державности вибрано польську Річ Посполиту. Дослід починається з вивчення догматики державного права Речі Посполитої XVII—XVIII ст. і має на меті установити загальний характер цієї догматики і спеціально вияснити публично-правову конструкцію руських земель в складі Речі Посполитої, особливо-ж України. Праця має бути велика і розрахована на довгий час. Результати її виходитимуть окремими етюдами. Приготовано до друку етюд про догматику державного права Речі Посполитої в праці Христофора Гарткноха. Окрім того, акад. Ф. В. Тарановський розробляє теоретичні основи періодизації в історії права.

Академик О. І. Левицький готує видання зібраних ним матеріалів по звичаєвому праву України в XVII ст. Окрім того, акад. О. І. Левицький бере діяльну участь в працях Археографічної Комісії при Першому Відділі і редагує пам'ятники української мови XVII ст., а саме Учительне Євангеліє 1670 р.; готує до друку нове перероблене видання свого досліді про шлюбне право на Україні в XVI—XVII ст.

Акад. В. О. Кістяковський працює над історією українських автономічних ідей, починаючи від половини XVIII століття, і готує до друку методологічний дослід про науку права.

Директор Демографічного Інституту М. В. Птуха закінчує великий дослід про плубільність населення. Він надрукував в №№ 4—5 журналу „Кооперативна Зоря“—статтю: М. І. Туган-Барановський, як економіст“.

При Відділі є такі спеціальні установи: 1) Постійна Комісія для виучування звичаєвого права України, 2) Постійна Комісія для виучу-

вання історії західно-руського й українського права, 3) Інститут для вивчення економічної кон'юнктури та народного господарства України, 4) Демографічний Інститут, 5) Постійна Комісія для вивчення соціального питання, 6) Правничо-термінологічна Комісія.

Стан та діяльність цих установ такі:

І. Постійна Комісія для вивчення звичаєвого права України.

Ця Комісія заснована була ще в грудні 1918 року, але через незалежні обставини сучасного моменту діяльність її розпочалася тільки з початку березня 1919 року. Головою її академик по кафедрі звичаєвого права України *О. І. Левицький*, а в склад її дійсних членів увійшли академіки: *Ф. В. Тарановський*, *Б. О. Кістяковський*, Директор Демографічного Інституту *М. В. Птуха* і Керівничий над працями цієї Комісії *М. М. Павлов-Сільванський*. Окрім того, в поміч цій Комісії дійсних членів, додана ще особлива секція членів-співробітників, людей досвіду, найбільше правників, які шире зацікавлені справою вивчення звичаєвого права України і мають хіть допомагати їй своєю працею під доглядом та керуванням дійсних членів Комісії. До цього часу в склад цієї секції увійшло 8 осіб; їх затверджує в правах членів-співробітників Голова Постійної Комісії, а головує між ними Керівничий *М. М. Павлов-Сільванський*.

Треба признати, що завдання Комісії для вивчення звичаєвого права України досить складне і нелегке, бо це-ж річ відома, що такого завдання досі не ставила собі жадна наукова інституція і воно не входило в програм університетських викладів. Була тільки в 1880-х роках спроба небіжчика київського професора *О. Ф. Кістяковського* утворити при Київським Правничім Т-ві особливу секцію для досліджування місцевого звичаєвого права, але за його смертю ця секція зараз же захиріла і нічого не зробила. Через те справу наукового досліджування звичаєвого права України треба вважати за справу майже цілком нову, непочату. Знаходились тільки приватні дослідники в цій науковій галузі, яких досліді розсипані по різних часописах або наукових виданнях. Значить, перше по черзі завдання Постійної Комісії—це зібрати до відомості все те, що до цього часу зроблено в справі наукового досліджування звичаєвого права України. За таку роботу шире прийнялись члени-співробітники Комісії і зараз оглядають Київські книгозбірні та різні наукові видання, щоб скласти по можливості повний бібліографічний показник літератури по звичаєвому праву України, маючи на меті, за поміччю такого показника, скласти при Комісії власну книгозбірню такої літератури, а Керівничий *М. М. Павлов-Сільванський* уже й придбав для цієї книгозбірні 38 книг та брошур відповідного змісту.

Далі повинно розпочатися широке вишукування нових матеріалів по звичаєвому праву України в двох напрямках: а) по історії цього права в минулому житті України, це-б-то слідів його в актах минулої доби XVI—XVIII ст., і б) в сучасному його існуванні, в документах волосних та інших судів, або й прямо в живому народньому вживанні. Вишукування в першій напрямку вимагає роботи учених фахівців, яких, на жаль, дуже у нас обмаль, але вони знайдуться: де-що вже намічено Комісією й зараз: академик *О. І. Левицький* має де-які відповідні актові матеріали XVI—XVIII ст., які будуть ним оброблені і надруковані в перших виданнях Третього Відділу Академії. Що-ж до вишукувань в другому напрямку, то членам-співробітникам секції Постійної Комісії в першу чергу доручено переглянути архів б. „Київскаго Губернскаго по крестьян-

скимъ дѣламъ Присутствія“ та інші такого роду архіви, а згодом, коли на Україні встановлено буде нормальну комунікацію, улагодяться систематичні екскурсії з тією-ж метою по містах та волостях. А поки що, зложено в Комісії й затверджено Відділом текст обіжної відозви до громадян України, що мають у своєму розпорядженні вже зібрані, але не оброблені матеріали по звичаєвому праву, з закликом увійти в зв'язок з Постійною Комісією та надіслати їй ці матеріали, які й будуть науково використані Комісією з зазначенням імен тих осіб, що їх збирали. Текст такої відозви передано в Бюро Української Преси для оголошення в часописах. Є вже й наслідки подібних заходів Комісії: недавно член-співробітник її О. Ф. Хруцький доставив копію постанов Виноградського сільського сходу, Звенигородського повіту, Київської губ. від 27 жовтня 1897 р. відносно права спадщини, яке існує в тій місцевості. Цей інтересний документ ухвалено Відділом надрукувати в першому його виданні.

Такі завдання накреслила і такі засоби для їх здійснення прибрала Комісія на перший недовгий час свого існування. Згодом, коли буде спромога широко розповсюдити по Україні і по-за її межами відозву і загальну анкету для дослідів живого звичаєвого права, та будуть широко використані архіви волосних та сільських урядів, Комісія має повну надію зібрати велику силу потрібних їй матеріалів, які й дадуть можливість поставити справу вивчення звичаєвого права України на певний, суто-науковий ґрунт.

II. Постійна Комісія для вивчення історії західно-руського й українського права.

Головою Комісії є академик *Ф. В. Тарановський*, Керівничим над її працями—*І. М. Каманін*.

Завдання Комісії—це організована допомога розробленню історії західно-руського й українського права. Перше з них розроблялося досі дуже незадовольняюче й у всякому разі несистематично, друге лишалося майже без усякого розроблення.

Щоб правильно поставити розвиток вказаних дисциплін, потрібно перш за все систематичне і широке видання юридичних пам'ятників і юридичних актів України литовсько-польської і козацької епох. Через те Комісія ставить головним своїм завданням археографічну діяльність.

З теперішнього шкільного року в університетах України засновано окремі катедри по історії західно-руського й українського права. Для правильної постановки викладання по цим кафедрам бачиться потрібне шкільне видання законодавчих та других найважливіших історично-юридичних пам'ятників. Комісія вирішила в першу чергу подбати про задоволення цієї потреби. З цією метою Комісія заходила зробити: 1) шкільне видання Литовського Статуту III-ої редакції з друкованого екземпляру Мамоновичівського видання 1588 року, який переходується в бібліотеці Університету св. Володимира; (при виданні буде предметний показник); 2) видання Хрестоматії по історії права на Україні, в яку увійдуть найважливіші історично-юридичні джерела польсько-литовської й козацької епохи. Литовський Статут переписується для друку і підбираються вже матеріали для Хрестоматії.

Археографічна, в тісному значінню цього слова, діяльність Комісії направлена на видання пам'ятників законодавства та актів суду на Україні. Член Комісії *В. Л. Модзалевський* збирає для видання документи Військового Генерального Суду епохи гетьманщини. Готується до друку видання актів Луцького Трибуналу другої половини XVI ст. Проводиться

обслідування умов України з Московською Державою та Російською Імперією XVII—XVIII ст. Окрім того Комісія має систематично розшукувати архівні історично-юридичні матеріали для лівобережної України XVII—XVIII століть. Підготовляється видання актів Полкових судів, в першу чергу Полтавського Суду під редакцією В. Л. Модзалевського.

III. Інститут для вивчення економічної кон'юнктури та народного господарства України.

Інститут для вивчення економічної кон'юнктури і народного господарства України при Третньому Відділі Української Академії Наук засновано за думкою покійного академіка М. І. Туган-Барановського, який і був першим його директором. В січні н. р. на Керівничого над працями Інституту, по пропозиції М. І. Туган-Барановського, було обрано *В. П. Тимошенка*, а на помішника керівничого—*В. В. Полянського*. В січні-ж Академія Наук командувала за кордон академіка М. І. Туган-Барановського і Керівничого над працями *В. П. Тимошенка*. Мета цих поїздок була—з одного боку, найбільше ознайомлення з постановкою справи в установах аналогічних Інститутів своїми завданнями, а з другого, придбання необхідної літератури. Смерть Директора Інституту академіка М. І. Туган-Барановського і довга відсутність Керівничого над працями, звичайно задержали нормальний хід праць, намічених програмою Інституту.

Завдання Інституту такі:

- 1) вивчення економічної кон'юнктури;
- 2) вивчення народного господарства України.

Перша частина програми праць Інституту, пристосовуючи до того, що вироблено практикою чужоземних установ аналогічних завданнями, має на меті: 1) вибірку явищ і прикмет, які характеризують стан грошового, капітального, товарного і робітничого ринків країни, а також і стан всесвітніх ринків; 2) зводку матеріалів, які маємо в наслідку такої вибірки і 3) наукове перероблення цих матеріалів в напрямку прогнозу найближчого розвитку зазначених явищ.

Другий відділ праць Інституту має велике значіння сам по собі, і в той же час од нього залежить правильна постановка вивчення економічної кон'юнктури. Наукове розроблення матеріалів, які відносяться до історії різних галузей народного господарства (сільського господарства, добувальної та обробної промисловості, шляхів і ин.), необхідне для пізнання народного господарства України в різні епохи її історичного розвитку. Це завдання особливо гостро виступає для теперішнього моменту. Зокрема вивчення, яке охоплює період часу, починаючи від останнього періодичного оживлення всесвітнього господарства (1908—1910 р.р.) і до цього часу, дасть можливість прослідкувати загальні тенденції господарського розвитку. Воно матиме значіння не тільки з наукового погляду, але дасть також науковий фундамент для раціональної економічної політики України. Загально-державні та господарські умови, відсутність яких-небудь зносин з закордоном та недостача відомостей з інших частин України, дають можливість Інституту в теперішній час розробляти, головним чином, матеріали, які знаходяться в Києві або Харкові.

До теперішнього часу Інститут розпочав і виконав от що:

- 1) Заходився про обслідування кам'яно-вугільної промисловості Донецького Басейну, для чого був командирований до м. Харкова помішник Керівничого над працями Інституту. Огляд за 1916—17—18 роки готується до друку.

2) Склад бібліографію наукових праць, монографій та журналів на чужомовних мовах по *основних* питаннях програми, які в першу чергу намічено для придбання до бібліотеки Інституту;

3) Встановив ряд необхідних зв'язків з установами та особами, од яких поміж матеріалами і своєю участю необхідна для повного розроблення питань, що вивчає Інститут;

4) Зібрано низку матеріалів по залізній, залізно-рудній, марганцевій і соляній промисловості;

5) Зібрано для власної бібліотеки більш як 350 книжок і брошюр.

Зараз Інститут готує: досліджування за останні роки сільського господарства, цукрової, залізо-рудної та соляної промисловості, а також складає повну бібліографію літератури по всіх питаннях, що входять в круг предметів, які вивчає Інститут.

IV. Демографічний Інститут.

Наукове вивчення народонаселення зустрічає великі перешкоди. Воно вимагає не тільки знання старих статистично-математичних способів дослідження, але часто вироблення нових, в залежності від властивостей матеріалу та завдань дослідження, що з'являється недосяжним для співробітників статистичних бюро. З другого боку, всяке наукове вивчення відомостей про народонаселення зустрічає великі перепони, з огляду на необхідність попереднього оброблення величезного статистичного матеріалу, що лягає на вченого тяжким, іноді надсильним тягарем. Демографічний Інститут, який засновано за думкою покійного академіка М. І. Туган-Барановського, і є перша спроба поставити вивчення народонаселення на цілком наукову височину. Завдання його—це, з одного боку, домогтися розвитку статистичного методу, а, з другого, вживання всіх заходів, що направлені до найповнішого та найкращого вивчення народонаселення України. Для виконання своїх завдань Інститут потребує великого статистичного матеріалу, який він і повинен остаточно науково оброблювати. Народонаселення та окремі групи, з яких воно складається, повинні вивчатися з погляду: 1) фізично-психічних особливостей людини, 2) смертності, 3) шлюбності та семейності, 4) народження, 5) спадковості, 6) еміграції та імміграції, 7) хворости, 8) інвалідності, 9) професій та занять, 10) злочинності і т. д. Вся маса статистичних матеріалів, які відносяться до цих питань, в тій чи иншій формі повинна поступати в Демографічний Інститут для останнього наукового розроблення. При відповідно організованій державній та громадській статистиці хіба тільки відомості про спадковість та де-які дані про фізично-психічні особливості людини поступили-б до Інституту, як первісний матеріал. На жаль, такої ідеальної постанови справи в дійсності зовсім немає, через що праця Інституту має в де-якій мірі випадковий характер.

Праця Демографічного Інституту почалася з січня 1919 року, коли Директором його було обрано проф. М. В. Птуху. В першу чергу розроблюються ті матеріали, які можна було знайти в Києві: смертність і шлюбність м. Києва та фізичні особливості призваних на військову службу в Київському повіті та м. Києві. З огляду на необхідність порівняльного вивчення фізичних особливостей міського та сільського населення і на невеликий розмір Київського повіту, в найближчий же час будуть виписані на картки і розроблені аналогічні відомості про чисто-сільське населення Остерського повіту Чернігівської губернії. Разом з цим складається повний предметний каталог всіх книг і журнальних статей по демографії, який після його закінчення буде опубліковано і який стане

необхідним підручником для всякого, хто цікавиться цією наукою. Помішник завідуючого справами Інституту О. М. Андерсон, на доручення Директора Інституту, збирає матеріали про постановку антропометричної та шкільно-антропологічної статистики в різних країнах, які після оброблення їх буде надруковано в працях Інституту. Також збираються матеріали про сучасну постановку і моральної статистики населення в усіх країнах, а також історичні відомості (друковані й рукописні) про народонаселення України та його особливості в різні епохи. Співробітник Інституту М. Р. Орженцький працює над вивченням злочинності населення України в різні роки, в залежності від умов часу, місця, соціально-економічних та інших факторів. Праця Інституту затримується через майже повну відсутність власної бібліотеки та великої недостачі на книжки по демографії в бібліотеках Києва. Поки що для потреби Інституту придбано коло 100 книжок. Доручено Центральному Союзові Споживчих Товариств закупити й одержати безплатно в Москві та Петрограді всі праці по демографії, які вийшли російською мовою. Окрім того зроблено велике замовлення на чужоземні книги.

V. Постійна Комісія для вивчення соціального питання.

Призначення заснованої при Третьому Відділі Академії Наук Постійної Комісії для вивчення соціального питання полягає в тому, щоб утворити немов би лабораторію, в якій всякий, хто бажає і хто присвятив себе спеціальному науковому вивченню тієї чи іншої галузі соціального питання (робітничого питання, професійного руху, аграрного питання, соціалізму, кооперації і т. д.) як на Україні, так і за її межами, міг би знайти всі необхідні для нього в такій праці наукові підручники та сприяючу обстановку, а саме-всі книги, що відносяться до питання, яке його цікавить, матеріали, законодавчі акти, а також корисні вказівки, які-б допомогли розібратись в усіх зібраних по цьому питанню наукових підручниках та матеріалах.

Для здійснення цього завдання Постійна Комісія для вивчення соціального питання має на меті: 1) Скласти можливо повну бібліотеку з книжок та брошюр по всіх галузях соціального питання, як українською, російською, так і найважливішими європейськими мовами; 2) зібрати можливо повну колекцію законодавчих та інших матеріалів (записок, проектів, протоколів та инш.) по найголовніших відділах соціального питання (робітничому, аграрному та ин.); 3) утворити науково обставлений соціальний музей, який не тільки-б допомагав тим, хто вивчає соціальне питання, але його могли-б оглядати й широкі маси звичайних відвідувачів. Окрім того, Постійна Комісія для вивчення соціального питання має: 1) видавати особливі Бюлетені, в яких, поруч статей наукового змісту по соціальному питанню, буде подаватися хроніка соціального руху, як на Україні, так і за її межами; 5) перевидавати де-які книжки та брошюри, цінні в науковому відношенні, але які вийшли з продажу, та видавати наново оригінальні та перекладні твори по соціальному питанню.

До праць, які входять в число завдань Комісії, приступлено з початку цього 1919 року.

Головою Комісії з часу її заснування був академик Михайло Іванович Туган-Барановський, після смерті якого Третій Відділ Академії обрав Головою Комісії акад. Богдана Олександровича Кістяковського. На посаду Керівничого над справами Комісії обрано, на внесення покійного акад. М. І Туган-Барановського, кандидата прав Петербурського Університету М. О. Рейтлінгера.

Раз в кожні два тижні відбуваються, під головуванням акад. Б. О. Кістяковського, засідання всіх співробітників Комісії, на яких заслухуються доклади про всі праці, які виконав кожний із співробітників, і намічається план дальшої діяльності Комісії та її співробітників. Одним із перших завдань Постійної Комісії для вивчення соціального питання було визнано складання докладної бібліографії по соціальному питанню.

Щоб з успіхом зібрати різні матеріали, які відносяться до соціального питання й які знаходяться в м. Києві та можуть бути інтересними для Академії Наук, Постійна Комісія поставила собі в обов'язок увійти в зв'язок з різними установами та організаціями, як державними, так і громадськими, і приватними.

Листовні зносини були зроблені:

- 1) з був. Міністерством Земельних Справ;
- 2) з був. Міністерством Праці;
- 3) з професійними спілками м. Києва;
- 4) з редакціями всіх газет, які виходять в м. Києві;
- 5) з редакціями кооперативних журналів, які видаються в м. Києві;
- 6) з робітничим кооперативом „Жизнь“;
- 7) з австро-германським консульством;
- 8) з відділом місцевих установ був. Міністерства Внутрішніх Справ;
- 9) з був. Міністерством Продовольчих Справ;
- 10) з Українським Центральним Агентством по розповсюдженню творів друку.

Окрім цього, в деякі з перелічених установ, а також в ряд інших, з метою зав'язати з ними особисті зносини, було командировано співробітників Комісії з особливими паперами від імені Голови Третього Відділу, з клопотанням допомогати їм. Наслідком всіх цих зносин і особистих відвідувань за минулий час було:

1) З огляду на одмовлення Міністерства Земельних Справ видати співробітникові Комісії на руки архівні документи з приміщення Міністерства, він там же зробив докладний опис документів, які маютьесь в Міністерстві, а саме: протоколів нарад різних комісій по земельному питанню, докладних записок і т. д., які становлять інтерес для Академії Наук. Машиністки Земельного Департаменту займаються зараз перепискою цього матеріалу (безплатно). Чимала частина знятих копій уже поступила до Комісії. З Статистичного Департаменту того-ж Міністерства одержано і передано до Комісії копії значної частини статистичних праць, які там провадились: перепису людности України, розподілу землеволодіння, перепису худоби на Україні і т. д. З видавничого відділу Міністерства Земельних Справ одержано друковані видання Міністерства, а саме: „Вістник Міністерства Земельних Справ“, „Труды“ агрономічного з'їзду, різні брошури і т. д. (здебільшого в 3 примірниках).

2) Були нав'язані особисті зносини з Правлінням Центральної Ради Професійних Спілок, щоб виклопотати для Комісії потрібні їй матеріали, і вже обіцяно, що матеріали буде видано.

3) Завдяки тому, що особисто зверталися до редакцій низки газет та кооперативних журналів, які видаються в Києві: „Комашня“, „Кооперативна Зоря“, „Громада“, „Кооперативний Кредит“ і інші, одержано безплатно випуски цих журналів та газет, що вийшли до цього часу. В Центральнім Союзі українських кооперативів співробітникові Комісії обіцяли видати за декілька днів наслідки кооперативної анкети.

4) З бувшого Міністерства Праці одержано: 1) Бюлетені Міністерства за №№1—27, що вийшли за час від 30-го квітня 1918 року до 20-го лютого 1919 року (за час гетьманського правління), 2) Бюлетені Міністер-

ства №№28—29 від 28 грудня 1918 року до 17 січня 1919 року (за час управління Директорії), 3) Бюлетені Колегії праці при Комісаріаті Київського Виконкому Ради Робітничих Депутатів від 20-го лютого по 27—1919 року; 4) прикази Колегії відділу праці при Київському Виконкомі за час від 12-го лютого до 21 березня 1919 року (№№2-17) та деякі інші матеріали.

Потім, щоб виконати завдання по зібранню загального законодавчого матеріалу революційного періоду, яке Третій Відділ поклав на Постійну Комісію, співробітникам Комісії було доручено ввійти в зносини з Комісаріатом Народньої Освіти. Від нього було одержано дозвіл на придбання з Центрального Українського Агентства по розповсюдженню творів друку—совітських видань, як України, так і Росії, що відносяться до законодавства. Співробітник Комісії особисто звернувся до Комісара Юстиції й одержав від нього збірники „узаконений“ і „распоряжений“, українського робітничо-селянського уряду за січень та лютий 1919 року й обіцяно йому передавати надалі до Комісії інші законодавчі матеріали.

Через те, що на Україні законодавча праця революційного періоду здебільшого зосереджувалася в бувшій Державній Канцелярії, Комісія командувала співробітників до ліквідаційної комісії цієї установи з проханням дати їм можливість ознайомитися з працями цієї установи. Вияснилося, що в бувшій Державній Канцелярії зберігалися всі журнали засідань Ради Міністрів, великої й малої, часу гетьманщини, а також всі діла, що відносяться до них (докладні записки, діла і т. д.). Крім того, зберігалися деякі законодавчі діла періоду Центральної Ради та Директорії. Весь цей надзвичайно цінний матеріал перебуває в хаотичному стані, через те, що після від'їзду Директорії приміщення Державної Канцелярії було без усякого догляду: там жили солдати, а потім його було передано професійним спілкам. При всіх цих подіях мабуть зникли досить цінні матеріали. Так—Державна Канцелярія склала систематичний збірник українських законів з квітня до жовтня 1918 року. Збірник цей був набраний і зданий до друку, але при перевороті зникли не тільки оригінали цієї великої праці (він був складений завідуючим кодифікаційної частини Н. Н. Неваховичем), але навіть і коректурних одбиток не можна було розшукати, не дивлячись на всі старання. Зараз урядовці ліквідаційної комісії впорядковують ці діла та складають опис їх.

З огляду на велику важність матеріалу, який зберігався в Державній Канцелярії, Комісія почала клопотатися про дозвіл одержати найбільш цінні в історичному відношенні діла та про те, щоб дано було співробітникам Комісії дозвіл працювати в приміщенні, поки переводиться розбір архіву. Це прохання було піддержано особисто Головою Комісії акад. В. О. Кістяковським. Комісар ліквідаційної комісії співчутливо віднісся до цього, і співробітник Комісії приступив до праці в цій Комісії. Але вже через декілька днів після докладу справи Народньому Комісарові погляд на цю справу змінився. Було визнано незручним, щоб співробітник Академії працював у приміщенні Комісії, але разом з тим пообіцяно, що після закінчення розбору матеріалу частина його буде передана в розпорядження академічної Комісії.

Одержані з сенату числа старих газет впорядковуються, і з них уже складені комплекти Вістника Генерального Секретаріату та Вістника Ради Народніх Міністрів.

Одержано комплекти „Известий“, і робиться вибірка декретів та розпоряджень, які мають відношення до Академії.

В цілях збирання матеріалів по соціальному та робітничому руху біжучого моменту Постійна Комісія добуває всі головніші газети, що ви-

ходять у Києві. В нараді співробітників Постійної Комісії обговорювалося питання про те, чи слід зберігати газети в незайманому вигляді, чи краще робити вирізки статей і заміток, які відносяться до окремих сторін соціального питання, наклеювати ці вирізки на папір і розподіляти їх потім по відповідних папках. Питання це залишилося тимчасово невирішеним, і газети зберігаються поки що незайманими. Бібліотека Постійної Комісії придбала до теперішнього часу різних книг і брошюр, як українською, так і іншими мовами, всього до 125 примірників. Книжки, які поступають до бібліотеки, заносяться в карточний каталог.

VI. Правничо-термінологічна Комісія.

Головою Комісії перебуває акад. *О. І. Левицький*, секретарем—*І. Ю. Черкаський*, членами—академики: *Б. О. Кістяковський* і *А. Ю. Кримський* та інші особи, всього около 20 чоловік.

Завдання Комісії—це добирати найбільш відповідні духу права та мови українські слова та вирази для юридичних термінів і впорядкувати в першу чергу правильний словник. Підготовлюючи матеріал для цього словника, Комісія вишукує такі слова та вирази перш усього в живій народній мові і потім в пам'ятниках стародавнього українського законодавства та в актових книгах українських судових установ XVI—XVIII віків. Ця праця дуже затяжна й марудна, але Комісія переконалася, що тільки таким способом можна досягти оснiвного її завдання та задовольнити пекучу потребу життя в зазначеному словникові. Комісія працює в контактi з Комісією для складання словника живої української мови й має працювати в зв'язку з Комісією для складання історичного словника української мови.

Комісія почала працювати тільки з половини березня цього року й багато часу присвятила виробленню загального плану методів роботи. Маючи на увазі, що перший місяць роботи довелося боротися з труднощами всякого роду,—вироблення плану та методів діяльності є вже значним здобутком, інших же даних в напрямку досягнення завдання Комісії по особливій природі її роботи поки що подати не можна, як що не лічити того, що нею зібрано-б більш 500 термінів, та систематизовано біля 400 слів під літ. „А“ для майбутнього словника. Комісія сподівається, що тепер, коли робота її вийшла вже на певний шлях, наслідки від її праці де далі будуть все помітнішими й швидкими.

Спільним для всього Третього Відділу друкованим органом будуть „*Записки Третього Відділу Української Академії Наук*“. В них будуть міститися: 1) протоколи засідань Відділу, а також тих комісій, які не матимуть свого власного органу, 2) наукові дослідження та статті членів і співробітників Відділу, а також і сторонніх осіб, 3) історично-юридичні актові матеріали, які по своїй величині не вимагатимуть окремого для себе видання, 4) бібліографія та другі допоміжні наукові дані. Друкування першого випуску „Записок“ почнеться в вересні 1919 року.

Для де-яких спеціальних установ при Відділі, як: Інститут економічної кон'юнктури, Постійна Комісія для вивчення соціального питання, Демографічний Інститут, думається видавати окремі „Бюлетені“.

Більші по розміру дослідження, а також видання історично-юридичних пам'ятників і актів будуть видаватись окремими книжками і томами.

Для притягнення більш широкого кола осіб до вивчення соціального життя України в її минулому і сучасному, Відділ заснував слiдуєчі наукові премії по 5.000 карб. кожна:

1) По історії західно-руського й українського права—премію імені *Ф. І. Леонтовича*;

2) по звичаєвому праву або діючому законодавству України,—імені *О. Ф. Кістяковського*;

3) по політичній економії, з дослідом народнього господарства України,—імені акад. *М. І. Туган-Барановського*;

4) по статистиці, з дослідом суспільного життя України—імені *О. О. Русова*.

Статут Академії дає можливість улаштувати при окремих катедрах наукові семінарії і їх членами можуть бути особи, які присвятили себе науковій діяльності (§ 99), та дає академікам право читати як окремі лекції, так і систематичні курси (§ 68). Третій Відділ має використати цю можливість і це право, щоб таким чином сполучити з науковою діяльністю і діяльність учебну, а також науково-просвітню.

IV.

Спільне Зібрання всіх трох відділів Академії Наук.

Хоч кожен споміж трох Відділів Академії Наук (Історично-філологічний, Фізично-математичний та соціальних наук) є зовсім автономна наукова група, все таки всі три Відділи підпорядковують свою наукову діяльність одній *спільній* меті—всесвітній *науці*, яка по своїй суті є єдина, неділима цілість. Через те академики всіх трох Відділів що тижня збираються вкупі для обговорювання спільних завдань, спільної праці, та для обопільного освіднювання. Головою-Президентом Академії та її Спільного Зібрання обрано академика *В. І. Вернадського*, Неодмінним Секретарем Академії—академика *А. Ю. Кримського*.

При Спільному Зібранні Академії є свої окремі інституції та комісії, де переводяться ті завдання, що спільні для всіх трох Відділів Академії Наук.

З таких комісій при Спільному Зібранні досі засновано (і вона пильно працює) — *Постійну Комісію для складання біографічного словника видатних діячів української землі*. В той словник об'єктивно вносяться життєписи всіх людей, що так чи інакше визначилися на українській землі, незалежно від їх національної та релігійної приналежності та їхніх політичних переконань. На чолі цієї біографічної комісії поставлено Голову Історично-Філологічного Відділу академика *Д. І. Багалія*, а безпосереднім керівничим її праці обрано *В. Л. Модзалевського* та декількох помічників редактора (по окремим спеціальним підвідділам) та притягнуто багатько співробітників, бо це наукове підприємство має надзвичайну наукову та життєво-практичну вагу й вимагає великої скількості співробітників. Біографії на букви „А“ та „Б“ мають вийти ще цього року.

У зв'язку з Спільним Зібранням Академії Наук перебуває установа грандіозної ваги—*Національна (або Всенародня) Бібліотека*, про яку йде далі окрема записка.

V.

Національна-Всенародня Бібліотека при Українській Академії Наук.

При Українській Академії Наук засновується Національна Бібліотека, але вона не має самісіньких національних завдань. Як універсальна—наука, так і Національна Бібліотека повинна перш усього бути *універсальною* книгозбірнею, котра-б давала можливість кожному, не виїздячи з країни, познайомитися в найповнішій мірі з усьвітньою лі-

тературою по всіх галузях людського знання, писаною всіма мовами. Поруч цієї мети Бібліотека має ще й свою спеціальну завдачу, якої тепер не розв'язує жадна з бібліотек цілого світу,—закласти Відділ „*Ucrainica*“, в котрому повинно згуртуватися все, що друкувалося будь-коли і будь-де українською мовою, а також уся література, писана всіма мовами про історію українського народу, його фольклор, мову, словесність, мистецтво, побут, соціальні та економічні умови життя і т. п.; разом з тим до Відділу „*Ucrainica*“ входить все, що торкається території України; тут має згуртуватися писана всіма мовами література про природу України, про всі народи, які залюднюють її територію, їхнє духове життя та історію, економічні та соціальні відносини, а також література про природу, побут, історію, економічні та соціальні умови тих країн поза межами України, де живе український народ, або де він пороскидався суцільними осадами. Єврейський відділ стоїть на першій черзі.

Рукописний Відділ Бібліотеки повинен зібрати в собі рукописи, листи, портрети і т. п. тих діячів, котрі, незалежно від національності, релігії та політичних переконань, жили та діяли на українській території, а також усіх діячів духового життя українського народу, де-б вони не жили та діяли.

Бібліотека повинна бути *осередком розумової культури* на Україні, однаково дорогим для цілої людности, незалежно від національності або релігії, або пересвідчень. Національна Бібліотека має бути й науковою установою, що присвячує себе вивченню книги, а з'окрема минулому життю книги на Україні та сполучається з бібліографічною працею. Бібліотека мусить бути тісно зв'язана з життям. Людина вчена, або шкільний молодик, державний і громадський діяч, юрист, медик, військовик, письменник, мистець, інженер, газетяр, нарешті кожна людина, яка хоче пізнати те, що їй невідомо, повинна мати вільну й легку спроможу працювати в Бібліотеці, котра мусить бути широко одчинена для всіх і кожного, безплатна і легко приступна. При Національній Бібліотеці має відчинитися систематично підібраний *Справочний Відділ*, складений з декількох десятків тисяч томів на зразок того, що існує в добре з'організованих бібліотеках цього типу в Британському музею, Берлінській або Вашингтонській бібліотеках; в тому Відділі мають бути згуртовані книжки по мовам, наукам, педагогічному життю, техніці, закони й постанови правительства та громадських установ. Нарешті Національна Бібліотека, крім каталогів тих книжок та рукописів, що в ній містяться, повинна з'організувати по змозі спільний каталог всіх головних громадських та державних бібліотек України, як це зроблено в Берліні для бібліотек Прусії та де-яких німецьких держав.

Окрім того Національна Бібліотека має видавати науково складені каталоги, а також періодичне видання „Книжний Вісник“, котрий буде виходити 4—5 раз на рік і в котрому будуть міститися відомости про діяльність Бібліотеки, а також загальні розпорядження по бібліотечним справам, статті по бібліотекознавству, дрібні звістки й т. п. Перший випуск „Книжного Вісника“ вже друкується. Для заснування Національної Бібліотеки з осені 1918 року почав існувати Тимчасовий Комітет в складі Голови та чотирох Членів і Секретаря, котрий і почав свою діяльність, виробивши статут Національної Бібліотеки та збираючи книжки.

Не вважаючи на тяжкі умови, до цього часу зроблено досить багато. До Бібліотеки було передано книжки з деяких адміністративних установ, набуто цінні бібліотеки проф. Яснопольського по економічним та фінансовим наукам, проф. Вагнера по біології, Е. К. Трегубова по історії та

українській літературі; подарована дуже цінна бібліотека д-ки Головачової, в котрій є велика кількість рідких та вельми дорогих видань по мистецтву; замовлені, але за браком приміщення, не перевезені: виключної ваги бібліотека акад. Іконнікова по усім галузям руської історії—більш 20.000 томів, в котрій є чимало колекцій видань, які вже не можна дістати на книжному ринку навіть ні за яку ціну, бібліотека проф. Годубева з великою кількістю стародруків та рукописів, бібліотека Н. В. Мовчановського, котра має рідкі видання „на правах рукописей“, бібліотека В. П. Науменка з стародруками та рідкими виданнями по українській мові та словесности, К. М. Жука та П. О. Зілова, котрі містять в собі твори по фізиці, проф. Ю. О. Кулаковського по класичній філології та археології південної Росії. Має поступити зразково зібрана бібліотека проф. Сікорського по психіатрії та нервовим хворобам, цінна бібліотека Дембчаківського, частина бібліотеки бар. Штейнгеля, частина бібліотеки П. Житецького, переважно по слов'янській філології, С. О. Майбороди по правничим наукам. Багато книжок набуто купівлею по книгарнях, а також велика сила книг та брошур поступає в дарунок від багатьох осіб, що співчують завданням Національної Бібліотеки.

Велику перешкоду в ширенню та скорішому відчиненню бібліотеки для загального користування робить те, що Бібліотека не має досі сталого помешкання, блукає по різних помешканнях, книжки знаходяться тепер у трох будинках, співробітники Бібліотеки примушені працювати в великій тісноті, в тій же кімнаті, де відбуваються засідання Комітету. Для того не легко каталогізувати ті книжки, котрі вже поступили до Бібліотеки, та розмістити їх по номерам. До того часу, поки не буде Бібліотека мати свого окремого, хоч би тимчасового помешкання,—вона не може не тільки відчинитися для громадянства, але-ж не може зібрати до купи всього книжного багатства, яке вже їй належить і яке безумовно значно збільшилось би, як би була змога зараз же і перевозити книжки до Національної Бібліотеки.

Тепер Комітет працює в складі Голови, 6 Членів та Секретаря. Склад бібліотечних та канцелярських служачих лічить і Старшого Бібліотекаря і Молодшого Бібліотекаря та 20 співробітників.

VI.

Приконечні уваги.

З вищенаведеного (тай то дуже побіжного й неповного) огляду академічної праці видно, що Українська Академія Наук, за якісь *тіс-року* свого існування, встигла зробити *дуже* багато, а до кінця року має зробити прогресивно більш. Бо в неї як організаційна, так і організаційна праця йде швидким кипучим темпом. Доволі буде зазначити яскравий факт, що, коли в березні 1919 року число учених членів-співробітників Академії Наук досягало поважної цифри 500 чоловіка, то в початку квітня цифра вчених співробітників перейшла вже й 800 чоловіка, бо заснувалася, між иншим, така велелюдна (і надзвичайно важлива) комісія, як Комісія для вивчення природних багатств України. Число тих співробітників, які прибули на протязі квітня, ще не підраховано, але вважаючи на те, що наукова праця й організація інтенсивно розвиваються, можна думати, що в травні 1919 р. цифра членів-співробітників Академії Наук дійде й до 1000 душ.

Сильно гальмується широкий і кипучий розвиток справи через той сумний факт, що Академія Наук, свідомо практична своїми науковими завданнями, досі немає *великих приміщень*, аж надто потрібних для її

практичної діяльності. Академічний будинок на садибі скасованого Левашівського пансіону—це тільки притулок (тай то тісний) для засідань провідних теоретичних комісій; це, так скажемо, головний мозок Академії Наук, а не її тіло. Академія Наук потребує просторих *лабораторій*, і було-б добре, коли-б Комісаріят Освіти дав для неї під цю мету недобудований іще будинок *Ольгинської гімназії*. Для *ботанічних* та *акліматизаційних* мет Академія Наук давно вже клопочеться, щоб передано було в її відання колишній монастирський *Голосіївський ліс*, де Академія Наук рівночасно-б урядила й місце погулянь для пролетарської людности Києва, а разом з тим і аудиторію для популярно-наукових природничих лекцій. Далі, що до спеціальної академічної *Всенародньої Бібліотеки* („Національної“) — то для неї треба здобути таке приміщення, як приміром, *Педагогічний Музей*, де одразу можна було-б одчинити читальні залі. Окрім того вчена тисячна армія членів-співробітників Української Академії Наук повинна, відповідно статутів, з'організувати курси публичних *популярних лекцій* для всіх паростей науки, а для цього теж треба мати якийсь чималий будинок у середині міста, придатний під просторі *народні аудиторії*.

